Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 149 (9224) | Среда, 1973 чылдың июнь 27 | 1925 чылда үдезилеттинген. | Өртээ 2 коп.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ФРАНЦИЯДА ЧЕДЕ БЕРГЕНИ

ПАРИЖ. (СЭТА-ның тускай корр.). СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-нин Дээди Соведининиң Президиумунуң кежигүнү Л. И. Брежнев Франция Республиканың Президентизи Ж. Помпидунуң чалаашкынын ёзугаар. Совет Эвилели биле Франциянын аразынга консультацияларны бедик деннелге эртиреринин тургустунган практиказын ёзугаар июнь 26-да Парижте чеде берген.

Оон Францияга аян-чоруунга онуң үдеп чоруур СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-нин даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, хамааты ужар чүүл министри Б. П. Бугаев, СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчылары Г. Э. Цуканов, А. М. Александров, СЭТА-ның чиигине директору Л. М. Замятин, ССРЭ-нин ДХМ-нин коллегия кежигүнү Г. М. Корниенко олар Л. И. Брежнев-биле кады ынча чеде бергенер.

Франциянын премьер-министри П. Месмер болгаш албанның еске-даа кижилери Л. И. Брежневке болгаш ону үдеп чоруур кижилерге Орли аэропорттун салонунга ийиг байыр чедиргеннер.

Л. И. Брежневти совет талаан ССРЭ-нин Францияда алчыны С. В. Червоненко, алчын черинин болгаш Францияда еске-даа совет албан черлериниң ажылдакчылары барып уткааннар.

ССРЭ биле Франциянын бүрүне туктары-биле шимээн хүндүлел салонунуң бажыныын баарынга хүндүлүг таныылды чыскаагаи.

Шак орайтай-даа берген болза хүндүлүг совет аалчыга байыр чедирер дээн чүс-чүс парижчилер хүндүлел салонунун бажыныын чанынга чыглын келген турганнар.

Франциянын премьер-министри П. Месмерге болгаш албанның еске-даа кижилеринге үдеп алгаш, Л. И. Брежнев аэродромдан Париж чоогунда Рамбуйе орду зунда тускайлаан черже чорупкан.

Л. И. Брежневтиң АКШ-ка аян-чоруу чедиишкинниг доозулган

• • •

САН-КЛЕМЕНТЕ (Калифорния). СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев болгаш АКШ-тың Президентизи Р. Никсон июньнуң 24-те Совет-америк кады кылган дыннадыгга ат салганнар.

ЧУРУКТА: Л. И. Брежнев дыннадыгга ат салырының ёзулалының соонда чүве чугаалап тур. **(СЭТА).**

Чурукту фототелеграф-биле хүлээп алган.

• • •

СОВЕТ-АМЕРИК КАДЫ КЫЛГАН ДЫННАДЫГ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиигине секретары Л. И. Брежнев АКШ-тың президентизи Р. Никсонуңуң 1972 чылдың май айда ССРЭ-ге ооң албанның аян-чоруунуң үезинде чалаапы-биле болгаш ооң сөөлүнде-даа дугуржуушкуннарыны ёзугаар Американың Каттышкан Штаттарынга июнь 18-тен 25-ке чедир албанның аян-чоруун кылгаш келген. Л. И. Брежневти үдеп чорааннар: СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин даштыкы херектер министри А. А. Громыко; даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев; хамааты ужар чүүл министри Б. П. Бугаев; СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчылары Г. Э. Цуканов болгаш А. М. Александров; СЭТА-ның чиигине директору Л. М. Замятин; ССРЭ-нин кадык камгалал министриниң оралакчызы Е. И. Чазов, ССРЭ-нин ДХМ-нин коллегия кежигүнү Г. М. Корниенко; ССРЭ-нин ЭА-ның АКШ институдунуң директору Г. А. Арбатов.

Л. И. Брежнев биле Р. Никсонуңуң аразынга совет-америк харылзааларыны хөгжүдеринде чедип алдынган депшилге дугайында болгаш кайы-кайызынга-даа соңуургалдыг делегейниң элээн каш улуг-улуг айтырыгларының талазы-биле тодаргай болгаш боттуг чугаалажышкыннар болгулаан.

Вашингтонга, Кемп-Дэвидке болгаш Сан-Клементеге болган чугаалажышкыннарга оон аңгыда киришкеннер:

Совет талаадан—СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-нин даштыкы херектер министри А. А. Громыко; ССРЭ-нин АКШ-та элчиин А. Ф. Добрынин; даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев; хамааты ужар чүүл министри Б. П. Бугаев; СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчылары А. М. Александров болгаш Г. Э. Цуканов; ССРЭ-нин ДХМ-нин коллегия кежигүнү Г. М. Корниенко.

Америк талаадан — АКШ-тың күрүне секретары Уильям П. Роджерс; АКШ-тың сан министри Джордж П. Шульц; АКШ-тың Президентизиниң национал ёйыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы д-р Генри А. Киссинджер.

I. ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларның ниити байдалы

1972 чылдың майда Москвага болган бедик деннелиң ужуражышкынны ацаа кады хүлээп алган шиитпир ССРЭ биле АКШ-тың аразында тайбың харылзааларны быжыглаарының херээнге боттуг буруңгаарлаашкынны болдуруп, оларның аразынга ийи чүрттүң улустарының эрге-ажыктарын болгаш бүгү кижи төрелгетениң эрге-ажыктарын барымдаалап калбак болгаш кайы-кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганы улам хөгжүдеринге үндезинин салганынга кайызының-даа сеткил ханышкынын ийи талалар илергейлээн. Олар Совет Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээлерни болгаш дугуржулганы долузу-биле, чайгылыш чок күүседиринче, кады ажылдажылганың адырларын калбартырынче угланган күжениишкиннерни ийи таланың кылып турарын сеткил ханышкын-биле демдеглээнер.

1972 чылдың майның 29-та Москвага ат салган «ССРЭ биле АКШ-тың аразынга харылзааларның Үндезинниринде» көрдүгенин ёзугаар тайбың кожа хелбээ догуннаашкынга болгаш бир дөмей айыыл чок чорукка үндезилээн совет-америк харылзааларның эде тургустунуп эгелээн чоруу чедиишкинниг боттанып турарынга олар ынчаарешкеннер. Ийи таланың аразынга харылзааларның үндезиннериниң чугула ужур-дузалыын онзалап демдеглээн. Ооң-биле кады ол документтиин амыдыралга моон соңгаар-даа чайгылыш чокка боттандырарынче болгаш ооң негелле бүргүзүнүң боттуг чоруун бедидеринге ийи таланың чүткүлүн бадыткаан.

1972 чылдың май айда Москвага совет-америк ужуражышкынның түңнелдери болза, тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң быжыглаарынга, чепсегленишкинни эдерээ будурерин шеглээринге болгаш аңгы-аңгы шиитиделтургузуглуг күрүнелерниң ажыл-херекчи кады ажылдажылгазын тургузарынга чугула базым деп ону еске күрүнелерниң болгаш делегейниң хөй-ниитизиниң үнелеп көрүп турарын ийи талалар сеткил ханышкын-биле демдеглээнер.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежневтиң АКШ-ка харыы аян-чоруу болгаш ол аян-чорук үезинде болгулаан, чугаалажышкыннар болза совет-америк харылзааларының үндезини-биле экижидеринче эгелеп кирген шугумну үргүлчүлээринче ийи таланың шиитпирлиниң көргүзүүр деп, ийи талалар көрүп турар.

Чаа доозулган чугаалажышкыннар оларның аразынга харылзааларны боттуу-биле хөгжүдеринің үргүлчүледдиг үе-чадазы болурунга ийи талалар бүзүрел турар.

Совет-америк харылзааларның йндыг хөгжүлдезя ийи чүрттүң улустарының болгаш бүгү кижи төрелгетениң-даа эргежыктарынга таарышкан дээрзинге ыяк бүзүревишаан, талалар боттарының харылзааларын эң-не быжыг туруштуг болдурун, боттарының улустарының аразынга найыралды база кады ажылдажылганы хөгжүдерин делегейге тайбыңның доктаамал фактору кылыр дээш моон-даа соңгаар улуг базымнарны кылырын шиитпирлээнер.

II. Ядролуг дайынны болдурбазы болгаш стратегтиг чепсегленииишкиннерни кызыгаарлаары

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев биле АКШ-тың Президентизи Р. Никсонуңуң аразынга чугаалажышкынныңарның кол-даа чүүлү делегейге тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары боорга турган.

Ук сорулгага чедирер, бүгү кижи төрелгетенге улуг ужурдузалыг, онза чугула хемчеглерни алыр дээш, олар дайын айыылын, ылаңгыя ССРЭ биле АКШ болгаш ол ийи таланың кайызы-даа биле еске чурттарның аразында ядролуг дайынның айыылын чайладырынга эргежок чугула угланышкынарны чугаалажып көргеннер. Ооң түңнелиндэ КНО-нуң Уставынга болган 1972 чылдың май 29-та ат салган бот-боттарының аразында харылзааларның үндезининерниң дүүштүр ядролуг дайынны болдурбас дугайында ССРЭ биле АКШ-тың аразында дугуржулганы чарар деп шиитпирлээн. Ук дугуржулгага СЭКП ТК-ның Чиигине секретары биле АКШ-тың Президентизи 1973 чылдың июнь 22-де ат салганнар. Ооң төвотизин аңгы пөрлаан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары биле АКШ-тың Президентизи ук дугуржулганы совет-америк харылзааларга төөгүлүг үе-чадаңы ажыткан деп үнелеп көрүп турар болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң үндезиннерин шиитизи-биле дыка быжыглап турар деп санап турарлар. Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттар тайбыңны быжыглаарының база дайынның, ылаңгыя ядролуг дайынның айыылын кезээ-мөңгеде чайладырының немелде оруктарын чугаалажып тыварынга боттарының белеини медеглеп турар.

Чугаалажышкыннар үезинде стратегтиг чепсегленииишкиннерни кызыгаарлаарының айтырыгларынга улуг хичээнгейни салган. Ооң-биле холбаштыр ийи талалар 1972 чылдың майда Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның ат салганы ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында керээниң болгаш база стратегтиг шаап халдаашкынның чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле чамдык хемчеглериң дугайында тур дугуржулганың үндезин ужур-дузазын онзалап демдеглээннер, ук чамдык хемчеглер чепсектериң амгы үеде эң-не айылдыг хевирлерин төөгүде бир-ле дугаар херек кырында кызыгаарлап турар.

Ол дугуржулгаларның кайчаар күүсеттинии турарының дугайында санал-оналдарын солчуп көргеш, ийи талалар оларны амыдыралга боттандырбышаан, стратегтиг чепсектерни улам кызыгаарлаар дугайында дугуржулганың оруу-биле моон соңгар-даа кады бурунгаарларына белеини бадыткааннар.

1972 чылдың ноябрьда катап эгелээн чугаалажышкыннарда эки бурунгаарлаашкын бар апарганын, ол ышкаш стратегтиг шаап халдаашкынның чепсектерни кызыгаарлаар талазыбиле улам долу хемчеглер дугайында доктаамал дугуржулганы чедип ап болурунуң таарымчалыг перспективалары бар боон турарын ийи талалар демдеглээнер.

Стратегтиг чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле чедип алган дешилге совет-америк харылзааларны болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының херээнге онза чугула салыышкын боон турар деп ийи талалар саналаан.

(Төнчүү 2-ге арында).

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ АКШ-ТАН ЧОРУПКАНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың Президентизи Р. Никсонуңуң чалааның ёзугаар Американың Каттышкан Штаттарынга албанның аян-чоруун кылып чораан, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев июнь 25-те Вашингтондан чорупкан.

Совет Эвилели биле Франциянның аразынга бедик деннелге консультациялар эртиреринин тургустунган практиказын ёзугаар СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев Франция Республиканың Президентизи Ж. Помпидунуң чалааның ёзугаар Францияга баарын мурнундала дыннаткан болгай.

ССРЭ-нин болгаш АКШ-тың күрүне туктары-биле шимээн Эндрюс аэродромга Л. И. Брежневти АКШ-тың орадакчы президентизи С. Агню, Ак бажыдының протоколунуң шеви М. Смоук, АКШ-тың күрүне секретарының дузалакчызы У. Стессел, күрүне департаментизиниң харысаалгалыг ажылдакчылары, албанның еске-даа кижилери үдээннер.

ССРЭ-нин АКШ-та элчиин А. Ф. Добрынин, ССРЭ-нин КНО-нуң чанында доктаамал төлээлекчизи Я. А. Малик, совет элчин черинин ажылдакчылары СЭКП ТК-ның Чиигине секретарын база үдээннер.

Ужудуушкун шөлүнге арминяны, далай чадаг шеригдерин, шериг агаар күштерин, шериг-далай күштерин болгаш эрик камгалалының шеригдерин төлээлээн хүндүлүг таныылды чыскаагаи.

Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың күрүне Гимнерин күүседкен, 21 удаа даштаашкынның үгер-боо салюдун кылган.

Аэродромга АКШ-тың орадакчы президентизи С. Агню үве чугаалаан.

С. АГНЮНУҢ ЧУГААЗЫ

Дээрги Чиигине секретарь! Силерниң аян-чоруунар Ак бажыныңың мурнуу талазында шыкчыгашка эгелеп турда, амгы үениң техниказы болгаш бүгү улустарның найыралче чүткүлүг делегейниң ырак-узак черлерин чыыра тыртып, чоокшуладыптар деп чугаалаан болгай Силер. Эрткен неделяның болуушкуннары бистиң ийи чүрттувусту болгаш херек кырында бүгү кижи төрелгетенин бистиң ниити ук сорулгавыс: быжыг болгаш үргүлчүледиг тайбыңны тургузарынче улам чоокшулаткан.

Бистер 1972 чылда Москвага салган Үндезиннерни барымдаалаан, Силериң бо аян-чоруунарның үезинде үреткүннелдиг кады ажылдажылганы моон соңгаар хөгжүдеринге ёзулуг чедиишкинни чедип алган-даа бис.

Бедик деннелге чугаалажышкыннар, дугуржулгаларга ат салышкыны болгаш аян-чорук үезинде болган хөй санныг хууда ужуражылгазар-даа делегей харылзаалырында улам быжыг туруштуг чорукче орукту тыварынга чедиишкинниг болурунга идегелди быжыктырган. Бистер келир үеде оон-даа артык чедиишкиннерге идегелдин-биле бүзүреп болур бис.

Дээрги Чиигине секретарь, бистер, американнар шупту-вус, бистарывыс чүрттувуска Силерге байыр чедирер улуг аас-кежиктиг болган бис. Силерге болгаш Силерни үдеп чоруур кижилерге орук-сүүр эки чедериңерни күзеп тур бис.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧУГААЗЫ

Хүндүлүг дээрги орадакчы президент!

Хүндүлүг агайлар болгаш дээргилер!

Эргим эштер!

Американың Каттышкан Штаттарынга бистиң аян-чоруувус төнүп турар-дыр. Хуусаа талазы-биле неделядан ол бичии-ле ажыг болду. Ынчалза-даа ол үе дургузунда чугула болгаш үре-түңнелдиг ажыл кылдынган.

Ооң түңнелдеринден-ле ол тодаргайы-биле биздиинин турар. Ол дугайын бистиң чүрттарывыс аразынга бо хүннерде ат салган дугуржулгалардан, парлаттынган дыңнадыгдан билип ап болур. Ужуражышкынныңарның түңнелдериниң дугайында хөй-хөй чүүлдерни бижиир, оларны кичээнгейлиг өөренип көрүп, тайылбырлаар боор деп бодап турар мен.

Ынчалза-даа амдыгаалтанна: Москвага эгелеп каан улуг болгаш чугула ажыл-херекти дыка бурүңгаарладыр арганыг болган — деп, дидимиде чугаалап болур. Аңаа, ынчан Президент-биле майда, а бо удаа — июньда ужуражканывысты билир болгай силер. Ынчангаш политикада бүгү чүүлдер бойдуска май соонда июньнуң үнүп кээри ышкаш, дүрүм ёзугаар боон турар-дыр.

Бегүн делегенниң байдалынга бистиң киирген чаагай болгаш ажык-дузалыг чүүлдеривис хөй-хөй чылдарда күштүг болур деп санаарының бүгү үндезини бар ышкаш кылдыр меңээ сагындырып турар.

Бистиң мурнувуста ажылхеректер болгаш сорулгалар ам-даа хөй, ону чедип алырывыс чаа-чаа ужуражышкынныар, бистиң болгаш силерниң-даа талаңардан чаа-чаа күжениишкиннер негеттинип турар.

Каттышкан Штаттарның черинге көргеи чүүлдеривис солун болгаш уттундурбас дээрзин түңнелиндэ чугаалап каакса тур мен. Ылаңгыя американнар-биле хөй-хөй ужуражышкынывыс, тайбың болгаш бистиң улустар аразынга кады ажылдажылга дутайында оларның сестери сагышка артып каар.

Маңаа бистерни өөрүшкүбиле хүлээп ап, эптиг-аалдак болганы дээш, Президент Никсонга болгаш оон өг-бүлезининиң кежигүннериңе, а ол ышкаш АКШ-тың чалааның кежигүннериңе болгаш албанның еске-даа кижилериңе бодумнуң болгаш бо аян-чорукка мээң-биле кады чоруп турган бүгү эш-өөрүмүн-даа емүнээзинден чалбыыштыг өөрүп четтиришкинни илергейлеп тур мен.

Америк улуска тайбыңны болгаш чечектелишкинни күзеп тур мен.

Совет Эвилелиниң Каттышкан Штаттарының аразынга чаагай, тайбың харылзаалар улам быжыглаар, ооң чүрттүң, кады ажылдажылгазы улам экижиир, кайы-даа талазынга ажык дузалыг дээрзи биидингир. Эш Брежневтиң Каттышкан Штаттарга барганынга ооң бай хөренгиттеннерге бөйин өөрүшкүзүн илдерди турар, чүге дээрге олар бистиң чүртувус-биле садыг-харылзаазын тудуп, ону бүгү тала-биле калбартырын күзеп турар дээрзин даштыкы парлалга онзалап демдеглеп турар.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Брежневтиң АКШ-че албанның аян-чоруу ынчангаш төөгүлүг ужур-утказыг чаагай болуушкун.

Ф. ЖИТКОВ,
лектор.

Чоннуң изиг чүүлдүгзүнүүшкүнү

УЛУГ СОНУУРГАЛ-БИЛЕ ТАНЫЖЫП ТУР БИС

«Тиилелгеи совхозтуң механизаторлары СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежневтиң Американың Каттышкан Штаттарында чоруп турганын солун сеткүүлден улуг сонуургал-биле номчуп, таныжып турарлар. Совхозтуң политинформаторлары хову турлагларынче үнүүшкүн кыдыл чорааннар. Ажыл-агыйның 6, 7, 8 дугаар бригадаларынга тараажылларның митингизин болган. Эш Л. И. Брежневтиң АКШ-тың президентизи Р. Никсон-биле ужуражып чоруп турганының дугайында дыңнадыгны политинформаторлар чыылганнарга таныштырып, Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында тайбың кады ажылдажылганың чаа үе-чадазының эгези үреткүннелдиг болуп турарын оларга сонуургатканнар.

— Мен бодүүн трактурист кижи мен. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежневтиң АКШ-та албанның аян-чоруун кылып чеде бергеш, ол чүрттүң президентизи Р. Никсон-биле ужуражып, тайбың болгаш кожа-хелбээ чүрттаарының айтырыгларын дугуржуп ап турарын улуг сонуургал-биле номчуп тур мен. Ийи улуг күрүне бот-боттарын билчии турда, делегейге дүшкүүрлүг байдал чавырыр деп билирге мен. Ынчангаш тайбыңны быжыглаар херекке үлүм киирип, хүнде кылыр нормам 130 хуудан кудулаппайн ажылдаарымны хүлээдим.

ЧААГАЙ БОЛУУШКУН

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары биле Каттышкан Штаттарның Президентизиниң ужуражылгалары дээргө партияның XXIV съездизиниң ажылдан кылган Тайбының программазын амыдыралга боттанып турарының херээнзя болур.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы амгы делегей байдалынга шиитпирлиг салдарны чедирип турар идепкейлиг дээштиг политика. Ол «бодуңуң утка-шынары болгаш сорулгаларыңың талазы-биле аңгының, социалистиг политиказы болуп турган, болуп-даа турар болгай болур-даа» деп, эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн болгай.

Совет Эвилели бодуңуң харылзааларын капиталистиг чүрттар-биле тургузарда аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелер тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи принциптерин удуртулга болдуруп турар. ССРЭ-биле АКШтың аразынга харылзааларның тургустунар үндезини база ында.

1972 чылда Москвага дээлә деңнелге болган чугаалажышкыныарның түңнелинде ийи чүрттүң аразында чугула дугуржулгаларга ат салдынган болгай. Ол үеден эгелээш, ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзаалар чаа үе-чадазына кирген.

Эш Брежневтиң АКШ-че амгы аян-чоруу улам үре-түңнелдиг болуп, тайбыңның херээн улам быжыглаар, ийи чүрттүң, кады ажылдажылгазы улам экижиир, кайы-даа талазынга ажык дузалыг дээрзи биидингир. Эш Брежневтиң Каттышкан Штаттарга барганынга ооң бай хөренгиттеннерге бөйин өөрүшкүзүн илдерди турар, чүге дээрге олар бистиң чүртувус-биле садыг-харылзаазын тудуп, ону бүгү тала-биле калбартырын күзеп турар дээрзин даштыкы парлалга онзалап демдеглеп турар.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Брежневтиң АКШ-че аян-чоруу кылганын улуг сонуургал болгаш сеткил ханышкын-биле солуннардан номчуп, радиодан дыңнап, телевизордан көрүп, сагыш-сеткилден чүүлдүзүнүп турар мен. Чер бөмбүрзээнге кезээде тайбың турзун деп өөрээп тур мен.

К. ХҮРЕКПЕН,
ажылчын.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң үшкү чыыжының алдыгы сессиязы 1973 чылдың июнь 29-та эртенгиниң 10 шакта Кызылдың Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутаттарының төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы 1973 чылдың июнь 29-та эртенгиниң 9 шак 30 минутада Политчырыдыышкын бажыңынга болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң доктаамал комиссияларының хуралдары 1973 чылдың июнь 28-те хүндүскүнүң 2 шакта Министрлер Чөвүлелиниң бажыңынга болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутаттарының бүргүкээшкини 1973 чылдың июнь 27-де эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 10 шакка чедир Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бажыңынга № 27 өрээлге болур. Телефоннар 30-52, 46-24.

СОВЕТ-АМЕРИК КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары биле АКШ-тың Президентизи боттарының аразында болган чугаалажыышкынынарның үндезинине 1973 чылдың июнь 21-де «Стратегтиг шаап халдашкынның чепсектерин улам ынай кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкынынарның кол-кол принциптеринге» ат салганнар. Ол документиниң текизин аңгы парлаан.

Тайбыңны быжыглаарының, чепсегленишкиннерниң даржыын эвээжедириниң болгаш чепсектерни кызыгаарлаар база дүжүрер хемчеглер талазы-биле дугуржулгаларны чедип алырының херээнге бүгү күрүнелериниң күжениишкиннерни каттыштырарын Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттар улуг ужур-дузалыг деп санап турар.

Химиктиг чепсекке хамаарыштыр делегейниң дээштиг дугуржулгазы чугула рольду ойнап болур дээрзин барымдаалап көргеш, ийи талалар ыңдыг дугуржулганы чарарын өске чүрттар-биле кады демниг чедип алырын уламчылаар деп чөпшээрешкеннер.

Ийи талалар чепсекти дүжүрер талазы-биле Женевада хуралдап турар комитеттиң ажылынга идиг болур дээш эргежок чугула бүгү күжениишкиннерни кылыр деп дугурушканнар. Олар чепсекти эңдере бүдүрерин кызыгаарлаар болгаш соксадыр талазы-биле чаа хемчеглерни ажылдап кылырынче угланган чугаалажыышкынынарга идепкейлиг киржир апаар. Олар чепсекти, ооң иштинде ядролуг чепсекти делегейниң ыңгыы контролюнуң адаа-биле бүгү-нийи болгаш бүрүн дүжүрерин эчис сорулга деп бадытказынар. Чепсекти дүжүрер талазы-биле бүгү-делегей конференциязын чогуур үезинде чыылдырары ук херекке эки рольду ойнап болур.

III. Делегей айтырыглары. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаары

Л. И. Брежнев биле Р. Никсон делегейниң амгы байдалының кол-кол айтырыгларын чугаалажып көргеннер. Олар дээди чаданың совет-америк ужуражылгазының Москвага эрткен үезинден бээр делегейге болган болуушкуннарга онза кичээнгейни салганнар. Улустар аразының харылзааларында эки түүлдер дүшкүүрлүг чорукту улам ынай чавырыллырарының болгаш тайбыңның эрге-ажыктарынга дүүштүр күрүнелериниң кады ажылдажылгазын быжыглаарының херээнге тааржыр чугула хөгжүлдени алган дээрзин сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. Ийи талалардың бодалы-биле алырга, делегей байдалын экижидер талазы-биле бооп турар болуушкун дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарыга, улустар аразының маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлээринге болгаш быжыг тайбыңны тургузарынга чаа таарымчалыг арганы ажыдып турар.

ИНДИЙ-КЫДАТ

Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулганы чарганынга, ол ышкаш база ук дугуржулганы түүлдүг деп деткээн Вьетнам талазы-биле делегей конференциязының түңнелдеринге ийи талалар улуубиле сеткил ханганын илереткеннер.

Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулга болгаш ооң соонда Лаоска тайбыңны катап тургузар база национал эп-чөптү чедип алыр дугайында дугуржулгага ат салган чорук Вьетнам биле Лаостуң улустарының үндезини эрге-ажыктарынга болгаш салымчолунга дүжүп, ук районнуң хамаарышпас чоруун, хүндүлеп көөрүнге, тускай догуннаашкынынга, чаңгыс эвинге болгаш чер-девискээрининң бүрүн бүдүн турарынга үндезилеттинген быжыг тайбыңны Индий-Кыдатка тургузарының аргазын ажыдып турар дээрзинге ийи талалар бүзүрелдиг. Ол дугуржулганы ыңгыы күүседириниң эргежок чугулазын олар онзалап демдеглээннер.

Бүгү Индий-Кыдатка тайбың бодараан турзун дээш, Камбоджада дайын чорудулгазын дүргени-биле соксадырының эргежок чугулазын олар база демдеглээннер. Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның политика талазы-биле келир үези дашкаартан кандыг-даа холгаарлаашкын чокка оларның улустарының боттарының шиитпирлеп алырынга хамаарышкан турар ужурлуг дээрзин олар база бадыткааннар.

ЕВРОПА

Европада дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдери идепкейлии-биле уламчылап турар, ол чорук делегейниң тайбын турарының херээнге бодунуң салыышкынын киирер.

Сөөлгү чылдарда ат салдынган керээлериниң болгаш дугуржулгаларның, ылаңгыя ССРЭ биле ГФР-ниң аразында керээниң түңнелинде, Европа чүрттарының аразында харылзааларның улам ынай таарымчалыг болу берип турарынга сеткил ханып турарын талалар илергейлээннер. Ооң иштинде, олар болза, 1971 чылдың сентябрь 3-теги дөрт таланың дугуржулгазының күштүг болуп киргенинге байыр чедирип турарлар. Чардынган керээлерни болгаш дугуржулганы шыңгыы сагыыр чорук соңуургалдыг бүгү талаларның айыыл чок болгаш чаагай чоруунуң херээнге салыышкынын киирер дээрзинге ийи тала бүзүрелдиг. ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң бо чылын КНО-га кирер деп турарының перспективазынга талалар байыр чедирип турар болгаш ооң-биле холбаштыр ССРЭ, АКШ, Великобритания болгаш Франция 1972 чылдың ноябрь 9-та аңаа хамаарышкан дөрт таланың медеглелинге атты салганнар болгай дээрзин сагындырганнар.

1972 чылдың майда Москвага хүлээп алдынган совет-америк кады кылган медеглелдиң чогуур түүлдерин удуртулга болдурбушаан, Европага тайбыңның быжыглаарынга моон соңгаар-даа аңгы-аңгы-даа, кады-даа идигни бээринге боттарының күзелдиин ССРЭ болгаш АКШ бадыткааннар. Европага быжыг тайбыңны хандырары оларның политиказының ең чугула сорулгазы болур дээрзин талалар санап турар.

Моон-биле холбаштыр хөй күрүнелерниң, ооң иштинде, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың ниити күжениишкиннериниң түңнелинде Европага айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле июльдуң 3-те ажыттынар төвүлел хуралга белеткел ажылдары чедиишкинниг доозулганынга сеткил ханыышкыны илереттингген. Европага айыыл чок чорукту быжыглаарынга болгаш төвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелерниң аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдерингге аргаларны ол төвүлел хурал улгаттырар деп, ССРЭ болгаш АКШ санап турар. Төвүлел хуралдың сорулгаларын амыдыралга боттандырар болгаш делегейниң ол кезээнге чаагай харылзааларның чаа үе-чадазын амыдыралга бодарадыр кылдыр, боттарының политиказын ССРЭ болгаш АКШ ынчаар чорудар.

Ол төвүлел хуралды боттарының өскерлиишкин чокка ажыктыг кылдыр көрүп турарын илергейлевишаан, төвүлел хуралды кыска хуусаада чедиишкинниг доозарынга эргежок чугула күжениишкиннерни ийи тала үндүрерлер, Төвүлел хуралга ажылдың чорудулгазы ону дээди деңнелге доозар эргаңы бээр дээрзин ийи тала барымдаалап турар.

Европага чогумчалыг байдалды болгаш айыыл чок чорукту улам ыңай быжыглаар төлээде, политика талазы-биле дүшкүүрлүг чоруктуң чавырыддырыышкыны Төп Европага шериг талазы-биле дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарыбиле холбашкан турары ажыктыг болур деп, ССРЭ болгаш АКШ санап турар. Бо талазы-биле алырга, чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкиннерни кайы-даа таланың кызырарының дугайында чугаалажыышкынынарны болгаш ооң-биле холбаштыр 1973 чылдың октябрь 30-де Төп Европага алдынын эгелээр хемчеглерни ийи тала улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турарлар. Талаларның кайызының-даа айыыл чок чоруунга хора чедирбезинин принцивин шыңгыы сагыырынга үндезилээш, үстүнде айтырыгга хамаарыштыр кайы-даа талага хүлээп алдынын турар шиитпирлерни чедип алырынга өске-даа күрүнелер-биле кады боттарының салыышкынын киирерингге белеңнин талалар медеглээннер.

ЧООККУ ЧӨӨН ЧҮК

Талалар болза Чоокку Чөөн түкте байдалдың дугайында ханы сагышсырап турарын илергейлээннер болгаш Чоокку Чөөн түкке таарыштырылганы чедип алырының оруктарының дугайында санал-оналды солушканнар. Ооң-биле холбаштыр талаларның кайызы-даа бо айтырыг талазы-биле боттарының туруштарын тайылбырлааннар.

Чоокку Чөөн түкке дүрген таарыштырылганы боттандырарынга идигни бээр сорулга-биле боттарының күжениишкиннерин салырын ийи тала дугурушкан. Ол таарыштырылга болаа ол районнуң бүгү күрүнелериниң эргеажыынга дүүштүр боттанган турар үжурлүг болган оларның хамаарышпас чоруунга, бүрүн эргезинге дүүшкен турар база палестин улустуң дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын барымдаалаан турар ужурлуг.

IV. Садыг болгаш экономиктиг харылзаалар

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары болгаш АКШ-тың Президентизи ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында садыг-экономиктиг харылзааларның байдалын болгаш перспективаларын тодаргай чугаалажып көргеннер. Ийи чүрттуң аразында садыг-экономиктиг харылзааларны таарыштырар болгаш хөгжүдер талазы-биле эрткен чылда чедип алдынган дешилгени ийи тала сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер. Кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылга болгаш тайбың харылзаа бот-боттарының аразында экономиктиг харылзааларның быжыг суурун тургузары-биле улам быжыглаттынган турар ийик дээрзинге талалар чөпшээрежин турар.

Садыг-экономиктиг харылзаалар талазы-биле эрткен чылда ынзы-бүрү дугуржулгаларга атты салганын талалар сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. Совет-америк садыглажышкын боттуу-биле өзүп турар болгаш келир чылдарда садыг саарылгазын улам ыңай өстүреринге таарымчалыг перспективалар бар болуп турар деп, талалар демдеглээнвер.

Ийи чурт болза дараазында үш чыл дургузунда садыглажышкынның ниити хемчээлин 2—3 миллиард доллар чөдәрер сорулганы салыр ужурлуг дээрзин талалар сапааннар. Каттышкан совет-америк садыг комиссиязы экономиктиг харылзааларның калбаа-биле өзеринге идиг бээр талазы-биле үнелиг механизм болуп артпышаан турар. Америк фирмаларның болгаш совет даштыкы садыг черлериниң аразында холбаалар кадбарын үргүлчүдевилгээн турарын талалар сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер.

ССРЭ биле АКШ-тың аразында садыг болгаш экономиктиг өске-даа харылзааларны хөгжүдерингге улам таарымчалыг байдалдарны тургузарынче угланган хемчеглер дугайында моон мурнунда чедип алдынган дугуржулгаларны барымдаалаан турар деп быжыг күзелдиин талалар бадыткааннар.

Дәлайлап суднолар аргыжылгазының чамдык айтырыгларының талазы-биле 1972 чылдың октябрьда ат салдынган дугуржулганың түңнелинде совет болгаш америк садыг судноларының АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң порттарынга чеде берип турарын удаа-дараа болуп турар апарган, ынчаарга бо чылдың майның төнчүзүнден эгелээш, Ленинград — Нью-Йорк аразының доктаамал пассажирлер аргыжылгазы ажылдап эгелээн.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында амгы агаар шугумнарын Москваның болгаш Вашингтоннуң аразынга, Нью-Йорктуң болгаш Ленинградтың аразынга дорт агаар оруун тургузарының аргазы-биле калбартырын база ужудуушкуннарны көвүдедирин болгаш хамааты ужар-чүүлдүң өске-даа айтырыгларын шиитпирлээрин көрүп турар протоколга ийи талалар ужуражыышкын үезинде ат салганнар.

Экономиктиг кады ажылдажылганы улам-на доктаамал үндезинге моон соңгаар чорударының перспективаларын чугаалажып тургаш, кайы-кайызынга ажыктыг узун хуусаалыг төлевилелдер чугула деп ийи талалар санап көргеннер. Сибирьниң бойдус газын АКШ-ка бээрин киириштирбишаан, тодаргай элээн каш төлевилелдерни америк компанияларның киржилгези-биле олар чугаалажып көргеннер. Бо төлевилелдерге хамаарыштыр тодаргай саналдарны ажылдап кылырынче америк фирмаларны АКШ деткиир болгаш ийи талаларның эрге-ажызынга дүүшкен саналдарны ханызы-биле чогумчалыг көөр апаар дээрзин Президент айыткан.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг харылзааларны калбартырынга идигни бээр сорулга-биле үндүрүг онаалдазының дугайында конвенцияны ийи талалар чарган, ол конвенция болза ийи дакпыр үндүрүг онаар чорукту болдурбас, а ол ышкаш бир чурттуң хамаатылары өске чурттуң үндүрүг онаар системазынга таваржыр чоруун болдунар-ла шаа-биле чайладыр сорулгалыг.

1973 чылдың октябрының төнчүзүне чедир үениң дургузунда ССРЭ-ниң садыг төлөө черии Вашингтонга, АКШтың комерсиялыг садыг бюрозун — Москвага ажыдар дугайында протоколга база ат салган. Америк-совет садыг палатазын тургузарынга холбашкан айтырыгларның талазы-биле протоколга хары угда база ат салган. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга садыг-экономиктиг харылзааларны улам ыңай хөгжүдерингге ол дугуржулгалар идигни бээр.

V. Ийи талалыг кады ажылдажылганың өске адырлар талазы-биле улам ыңайгы депшилгези

Бойдусту камгалаар, кадык камгалалы болгаш медицина, космос делегемни шинчилээри дээн ышкаш мындыг адырларның талазы-биле ийи таланың кады ажылдажылгазының айтырыгларын, 1972 чылдың майда болгаш ооң соолунде ат салдынган дугуржулгаларда көрдүнген эртем болгаш техниканың өске-даа айтырыгларын ийи талалар чугаалажып көргеп. Көрдүнген программалар ёзугаар ол дугуржулгалар амыдыралга чогумчалыг боттанып турарын олар демдеглээн.

Рак, чүрек-хан-дамыр аарыглары, халдавырлыг болгаш артрит ышкаш эң-не неитерегей болгаш кижиниң амытынга айыылдыг аарыглар-биле демиселдиң ажыктыг аргаларын кады чогаадып кылыры ылаңгыя эвижип турар. Долгандыр турар бойдустуң медицина-биле холбашкан айтырыгларын шинчилеп турар.

«Союз» болгаш «Аполлон» деп корабльдериниң космоска кады ужударынга белеткелди дугуржулган график ёзугаар чорудуп турар. Космоска ол корабльдериниң кады ужудуушкунун, оларны тудуштурарын, совет болгаш америк космонавтарның кайы-кайызынга олут солчурун 1975 чылдың июньда боттандырары көрдүнген.

Моон мурнундагы дугуржулгалар-биле тургустунган баазага үндезилээш база эртем болгаш техниканың эң чугула айтырыгларын шиитпирлээр херекке ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың бар аргаларын санап көргеш, кады кылыр күженишкиннериниң талазы-биле чаа сорулгаларны айыткан болгаш чогуур дугуржулгаларны чарган.

АТОМНУГ ЭНЕРГИЯНЫ ТАЙБЫҢ СОРУЛГАГА АЖЫГЛААРЫ

Ийи чурттарда болгаш бүгү делегейде өзүлделиг энергетиктиг хереглелдерни хандырар айтырыгның кайгамчык улуг ужур-дузазын барымдаалавышаан, энергияның эң-не ажыктыг үнер дөстерин ажылдап кылыры ол айтырыгны шиитпирлээринге идигни берип болурун хүлээп көрбүшаан, контрольдаар термоядролуг реакцияның, дүрген нейтронпарга ажылдаар реакторларның айтырыгларының, материяның кол бүдүштерин шинчилээр айтырыгларның талазы-биле кады ажылдажылганы калбартыр болгаш быжыглаар дугайында дугуржулгага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары болгаш АКШ-тың Президентизи ат салганнар. 10 чыл хуусаалыг чарган ол дугуржулганы амыдыралга боттандырар төлээде, атомнуг энергияны тайбың ажылгаарынга кады ажылдажылга талазы-биле совет-америк каттышкан комиссияны тургузаар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Аъш-чем продуктуларынга кижи төрелгетөөнниң төрелгелерин хандырарынга көдээ ажыл-агыйның ужур-дузазын болгаш амгы көдээ ажыл-агый будүрүлгезинге эртемниң база техниканың ролюн кичээнгейге албышаан, көдээ ажыл-агый шинчилелдеринде эртем дуржулгазын болгаш көдээ ажыл-агый экономиказының талазы-биле информацияны калбаа-биле солчуурун көрүп турар дугуржулганы ийи талалар чаргаң. Ол дугуржулганың хемчээлинге каттышкан программаларны боттандырарын хайгаараарынга көдээ ажыл-агый кады ажылдажылгазының талазы-биле Совет-америк каттышкан комиссияны тургузар.

ДЕЛЕГЕЙ ОКЕАННАРЫН ШИНЧИЛЭЭРИ

Делегей океанын шинчилээр талазы-биле ийи чурттарның онзагай аргаларын болгаш улуг сонуургалдыын барымдаалап, океан шинчилээрининг совет-америк кады ажылдажылгазының улуг дуржулгазын демдеглевишаан, бо талазы-биле кады ажылдажылганы калбартыр деп ийи талалар чөпшээрешкен болгаш маңаа холбаштыр дугуржулгага ат салганнар. Океан шинчилээр талазы-биле кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдер чорук түгле ийи чуртка эвес, харын-даа делегейниң бүгү улустарынга ажыктыг болур дээрзин, олар бо базымны кылбышаан, барымдаалап көргеннер. Чогуур программаларны боттандырарын холбаштырарынга хамаарыштыр делегей океанын шинчилээр кады ажылдажылга талазы-биле Совет-америк каттышкан комиссияны тургузаар.

ТРАНСПОРТ

Транспорт талазы-биле айтырыгларны шиитпирлээринге ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга кады ажылдажыр аргалар бар дээрзинге ийи талалар чөпшээрешкен. Бо талазы-биле кайы-кайызынга ажыктыг делгем кады ажылдажылганы боттандырар сорулга-биле маңаа хамаарыштыр дугуржулганы ийи талалар чарган. Транспорт талазы-биле кады ажылдажылганың совет-америк каттышкан комиссиязын тургузарынга олар чөпшээрешкен.

ХАРЫЛЗААЛАР, СОЛЧУЛГАЛАР БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Совет-америк ийи талалыг харылзааларның ниити калбарганын, ылаңгыя эртем, техника, улус өөредилгези, культура болгаш кайы-кайызынга сонуургалдыг өске-даа түүлдер талазы-биле солчулгаларның өзүлдезин барымдаалааш, ийи талалар харылзаалар, солчулгалар болгаш кады ажылдажылга дугайында дугуржулганы алды чыл хуусаалыг кылдыр чарбышаан, бо ажыл-чорудулганың хемчээлин калбартырын чөпшээрешкеннер. Кайы-кайызын хүндүлежирин барымдаалавышаан, ол чорук Совет Эвилелиниң болган Каттышкан Штаттарның улустарының аразынга кайыкайызын дээре билчиринге, ийи чурттарның аразында харылзааларның ниити байдалының экижирингге идиглиг болур дээрзин санавышаан, ийи талалар бо дугайын дугурушкан.

* * *

Ажыт-чажыт чок болгаш чогумчалыг байдалдың ёзугу-биле дээди деңнелге болган чугаалажышкынынар эң-не үнелиг болгаш ССРЭ-ниң база АКШ-тың кайы-кайызынга ажыктыг харылзааларны хөгжүдерингге чугула салыышкын болган деп ийи талалар санап турар. Талаларның бодалы ёзугаар аңгыра, бо чугаалажышкынынар делегей харылзааларынга чаагай салдарны чедирер апаар.

1972 чылдың майда чедип алдынган дугуржулгага дүүштүр чоруткан консультациялар болгаш харылзаалар амты болган чугаалажышкынынарның чедиишкинниг доостурунга идиглиг болганын олар демдеглээн. Консультациялардың практиказы үргүлчүлээн турар ужурлуг дээрзин бадыткаан. Дээди деңнелге моон соңгааргы ужуражыышкынынар үргүлчү болган турар ужурлуг дээрзинге ийи талалар чөпшээрежин турар.

Американың Каттышкан Штаттарынга хүндүлеп хүлээп алганы дээш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев өөрүп четтиргенин АКШ-тың Президентизи Р. Никсонга илергейлээн болгаш 1974 чылда Совет Эвилелинге көөр кыдыр Президентини чалаан. Ол чалалганы хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Л. БРЕЖНЕВ.

1973 чылдың июнь 24-те.

Американың Каттышкан Штаттарының Президентизи Р. НИКСОН.

РАЙОН СОВЕТТЕРИНИҢ СЕССИЯЛАРЫ

МӨҢГҮН-ТАЙГА

Ажылчы чоннар депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Соведининиң бирги организастыг сессиязы болуп эрткен.

Сессия Советтиң күүскомунуң чаа составын соңгаан. Райкүүскомнуң даргазынга О. Н. Лопсан-Серен, ооң оралакчыларынга В. Х. Сүге-Маадыр биле С. Т. Ондар, күүскомнуң секретарынга М. Ч. Ондар оларны соңгаан.

Район Советинге эрткен соңгулда үезинде берген чагыгларны күүседкенинин болгаш Советтиң чаа составын бо соңгулдада соңгуп турган соңгукчуларның берген чагыгларын күүседир хемчеглер дугайында айтырыгны сессияга чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди райкүүскомнуң даргазы О. М. Лопсан-Серен кылган.

ТОЖУ

Ажылчы чоннар депутаттарының Тожу район Соведининиң бирги организастыг сессиязы болуп эрткен. Сессияны эң улуг назылыг депутат Ленин орденниң эдилекчизин А. А. Мырлаа ажыткан.

Советтиң күүскомунуң чаа составын соңгаан. Район Соведининиң күүсенчи комитединиң даргазынга А. Д. Колев, ооң оралакчызынга А. Ф. Панкратов, райкүүскомнуң секретарынга К. Т. Шыырып-оол олар соңгуттургап.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни сессияга чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди райкүүскомнуң даргазының оралакчызы Л. Ф. Панкратов кылган.

Сессия ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-күзээлгезининг дугайында Хоойлунуң күүселдези болгаш черчер Советтериниң сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди райкүүскомнуң кежигүнү, СЭКП райкомунуң бирги секретары депутат А. Я. Загайнов кылган.

УЛУГ-ХЕМ

Ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Соведининиң он дөрткү чыыжының бирги организастыг сессиязы болуп эрткен.

Сессияны депутат Н. Н. Байкалов ажыткан.

Район Соведининиң сессиязы Советтиң күүсенчи комитединиң чаа составын соңгаан. Райкүүскомнуң даргазынга депутат К. А. Маспык-оол соңгуткан. Райкүүскомнуң даргазының оралакчыларынга депутаттар А. И. Стрельников биле И. Е. Тур, секретарынга депутат Н. М. Мареева олар соңгуттургап.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле айтырыгны сессияга чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди райкүүском даргазы эш К. А. Маспык-оол кылган.

ТЕС-ХЕМ

Дүүн Самагалдайга ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем район Соведининиң бирги организастыг сессиязы болуп эрткен.

Сессияга Советтиң күүсенчи комитединиң чаа составын соңгаан. Райкүүскомнуң даргазынга депутат Н. В. Чыындыгырны соңгаан. Ооң оралакчыларынга Ч. К. Шулуу-Маадыр биле Т. М. Чөкпек, күүскомнуң секретарынга Н. К. Бады-Суур олар соңгуткан.

Район Соведининиң сессиязы соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди райкүүскомнуң даргазының оралакчызы Ч. К. Шулуу-Маадыр кылган.

КАА-ХЕМ

Сарыг-Сепке ажылчы чоннар депутаттарының Каа-Хем район Соведининиң он дөрткү чыыжының бирги организастыг сессиязы болуп эрткен. Сессияны эң улуг назылыг депутат Л. С. Камзалаков ажыткан.

Сессияга район Соведининиң күүсенчи комитединиң составын соңгаан. Райкүүскомнуң даргазынга К. С. Очур-оол, ооң оралакчыларынга П. Г. Самороков биле З. Е. Шин, күүскомнуң секретарынга К. Ф. Бондаренко олар соңгуткан.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле айтырыгны сессияга чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди райкүүскомнуң даргазының оралакчызы П. Г. Самороков кылган.

Оон ыңай сессия ажылчы чоннар депутаттарының эрге-хүзээлгелериниң дугайында Хоойлунуң күүселдезин болгаш Советтериниң сорулгаларының дугайында райкүүскомнуң секретары К. Ф. Бондаренконуң илеткелин база чугаалашкан.

ЭРЗИН

Ажылчы чоннар депутаттарының Эрзин район Соведининиң бирги организастыг сессиязы болуп эрткен. Сессияны эң улуг назылыг депутат М. Б. Шойжуң ажыткан.

Сессия мандат комиссиязының даргазы депутат Д. Б. Чамзырайның илеткелин дыңнаан, июнь 17-де болуп эрткен район Совединге соңгулдада соңгукчан депутаттарның бүрүн эргелерин бадыткаан дугайында доктаалды хүлээп алган.

Сессия район Соведининиң күүсенчи комитединиң чаа составын соңгаан. Райкүүскомнуң даргазынга С. С. Сади, ооң оралакчыларынга Н. К. Бегзи болгаш Д. Б. Ламажаа, райкүүскомнуң секретарынга Н. Л. Дажынмай олар соңгуткан.

Район Соведининиң сессиязы соңгукчуларның чагыгларын күүседир дугайында хемчеглер талазы-биле райкүүском даргазы С. С. Садиниң илеткелин дыңнаан.

* * *

Ажылчы чоннар депутаттарының районнар Советтерининиң болуп эрткилээн бирги организастыг сессияларында Советтериниң доктаамал комиссияларын тургускан болгаш оларның составын, даргаларын соңгаан, күүскомнуң килдистерининиң эргелекчилерин болгаш районнарның улусчу контроль комитеттеринин чаа составтарын болгаш оларның даргаларын бадылагылаан.

Район Советтеринге соңгукчан депутаттарга чаңгыс хевирининиң шынзылгаларын болгаш хөрек демдектерин сессияларга байырлыг ёзугаа тыныскылаан.

БИИ-ХЕМ

Ажылчы чоннар депутаттарының Бии-Хем район Соведининиң депутаттарынга шупту 70 кижи соңгуткан. Туранда Культура бажыңынга олар чыглыш келгеннер.

Бии-Хем район Соведининиң он дөрткү чыыжының бирги сессиязын эң улуг назылыг депутат, РСФСР-ниң школадарының аддарлыг башкызы Н. В. Селина ажыткан.

Сессияның даргазын болгаш секретарын депутаттар соңгуп, хүн айтырыгларын бадылаан, мандат комиссиязын соңгаан. Оон соонда мандат комиссиязының даргазы Д. Т. Бай-Кара чоокта чаа болуп эрткен соңгулдаларның түңнелдериниң дугайын илеткээн, ону депутаттар бир үнбиле түүлдүгүнүп бадылаан.

Сессия район Соведининиң күүсенчи комитединиң чаа составын соңгаан. Райкүүскомнуң даргазынга М. К. Дамчайны, даргазының оралакчызынга Ю. А. Чиханевту, секретарынга Н. Ф. Золотухинни соңгаан. Райкүүскомнуң килдистерин тургускан болгаш олардың эргелекчилерин сессия бадылаан.

Сессия районнуң улусчу контроль комитедин база район Соведининиң доктаамал комиссияларын тургускан болгаш эргелекчилерин бадылаан.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында база «ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эргехүзээлгелериниң дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң күүселдезинин район Советтериниң күүсенчи комитединиң чаа составын соңгаан. Райкүүскомнуң даргазынга М. К. Дамчайны, даргазының оралакчызынга Ю. А. Чиханевту, секретарынга Н. Ф. Золотухинни соңгаан. Райкүүскомнуң килдистерин тургускан болгаш олардың эргелекчилерин сессия бадылаан.

Сессия район Соведининиң күүсенчи комитединиң чаа составын соңгаан. Райкүүскомнуң даргазынга М. К. Дамчайны, даргазының оралакчызынга Ю. А. Чиханевту, секретарынга Н. Ф. Золотухинни соңгаан. Райкүүскомнуң килдистерин тургускан болгаш олардың эргелекчилерин сессия бадылаан.

Сессия районнуң улусчу контроль комитедин база район Соведининиң доктаамал комиссияларын тургускан болгаш эргелекчилерин бадылаан.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында база «ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эргехүзээлгелериниң дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң күүселдезинин район Советтериниң күүсенчи комитединиң чаа составын соңгаан. Райкүүскомнуң даргазынга М. К. Дамчайның район Соведининиң депутатызы, Тыва АССР-ниң алдарлыг маяычызы О. Д. Содуй-оолга депутаттың шынзылгазын болгаш хөрек демдээн тыпсын турары.

Фотозу А. СОДУНАМНЫҢ.

ОБЛПРОФЧӨВҮЛЕЛДИҢ IV ПЛЕНУМУ

Дүүн партия Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга профэвилелдериниң область чөвүлелининиң IV пленуму болуп эрткен. Тыва АССР-ниң бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында күш-ажыл камгалалының байдалы болгаш ажылчыннарның база албан-хаакчыларның күш-ажылының байдалын экижидериниң талазы-биле профэвилел болгаш ажыл-агый организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Ол дугайында илеткелди пленумга облпрофчөвүлелдиң даргазы Т. Ч. Норбу кылган.

Чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле «Тыва кобальт» комбинатта профэвилелиниң каттышкан комитединиң даргазы Г. В. Тараканова, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң куравтоинспекция начальныгы Б. В. Марасанов, Тыва АССР-ниң юстиция министри А. Д. Хованың, техниканы озал-ондак чок ажыглаар талазы-биле «Кызыл тудугга» хөй-ниитичи инспектор А. В. Миренюк, Тыва автозргелелиниң начальныги А. С. Кошкер, Кызылдың 48-ки тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазының кежигүнү Т. Е. Лаврова, совхозтарның будүрүлге каттыжышкынының механизация килдизининиң начальныги В. П. Брокерт болгаш ооң-даа өскелер санал берген.

Үшкү болгаш дөрткү пленумнарының аразында профэвилелдериниң область чөвүлелининиң президиумунуң чоруткан ажылының дугайында информацияны пленумга облпрофчөвүлелдиң секретары П. М. Горелов кылган.

Пленумнуң ажылынга СЭКП обкомунуң секретары В. И. Попов киржип, чүве чугаалаан.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле делгеренгей доктаалды хүлээп алган.

УЛУГ БОДАЛДЫҢ ӨГБЕЗИ

(В. И. Ленинниң Төп музейинден репортаж)

Төөгүнү андара тудупкаш, ооң уг-шиин өскертиптер, улуг угаан-бодалдыг кижилер бар...

Владимир Ильичиниң 50 харлаанынга алдар болдурган «Коммунистиг кежээге» М. Горькийниң ынча деп чугаалаанының утказы маңаа, В. И. Ленинниң Төп музейинге оңза билдинер. Маңаа тургаш, ол сөстерни бодааргa, дириг кижи дег көстүр болгаш оларга чоокшулай берип, дээй каап-даа болур кылдыр сагындырар, олар каракка көзүлдүр билдиниң турар. Иолитик Ленинниң, революсчу Ленинниң, эртемден Ленинниң чогаалдарын мында, музей залдарында делгеп көргүскен. Ленинниң бодалдарын чогум-на көзүлдүр помчуп турган шингээдип алыксаан, ачылыг шынга дескел чок чүткүлдүг аңаа сорук кирип алыксаан күзелдиг кижилер маңаа үргүлүү келир.

Ам, чурт РСДРП-ниң II съездизиниң 70 чыл оюн демделээриниг белеткевин турар үеде база-ла ындыг. Бистиң партиявыстың амыдыралында ол болуушкун Ленин-биле чарылбас холбаалыг.

Партияның төөгүзү музейден көстүп келир. Залдарның бироезин «Чаа хевирлиг марксисчи партия дээш демисел» деп адаан.Ында делгээн материалдар РСДРП-ниң II съездизин чылдырар талазы-биле Ленинге баштаткан революсчу марксистерниң солуну — «Искра» редакциязының ажылын үе-үе аайы-биле дес-дараалаштыр көргүскен. Ында чаа хевирлиг пролетаржы партияны тургускаанының төөгүзүн салгачыларга көргүзүп берген. Ол партияның идей-политиктиг болгаш организастыг принциптерин Ленин үндезин-леп тургускан.

«Политиктиг бодалдың шимчээшкини болгаш политиктиг партия большевизм 1903 чылдан бээр догуннап келген» — дээн В. И. Ленинниң сөстерин ол залдың ханазында сиялбип биижээн. Залда чыып делгээн материалдар ол сөстерни база бадыткап турар.

Организакчы комитеттиң кежигүннерин тыптырган чурук бар. Ол чурукта мергежилдиг революсчу-большевиктер — П. Лепешинский, Ф. Ленгник, В. Носков, И. Радченко, А. Стопани көстүп турар. 1902 чылдың декабрьдан бээр олар ук съездиге белеткел ажылын Владимир Ильичиниң удуртугазы-биле чорудуп келген. Хаанныг Россияга олар эң берге байдалдыг тура, чап-чаа тургустунган болгаш тургустунмушаан турган партия коллективтерин организас, идея талазы-биле сырый каттыштырар нарын ажылды чорудуп турган. Съездиге баар делегаттарның составын Организакчы комитет айтып доктаатkан.

Россияның социал-демократтыг ажылчын партиязының программазының төлевилелин Ленинниң бижээни, ооң «Орус социал-демократияның аграр программазы» деп номунуң арыннары, ооң «Бистиң партиявыста напионал айтырыг» деп чүүлүн парлаан 44 дугаар «Искра» солун — съездиге белеткелдиң түлүктүг үезинде Ленинниң бодалдарының үре-түнелдери — шилдиг делгиирде көстүп чыдар.

1903 чылдың июль 17-де (чаа сан-биле 30-да) II съезд Брюссельге ажылдап эгелей берген. Съездиге боттарының төлээлерин чоруткан партия организацияларының хоорайларын музей залының ханазында схема-чурукта көргүскен. Оон бир ай эрткенде, ол хүннерни Ленин мынча деп бижээн: «Искрачылар шупту эптиг болгаш пайыралдыг ажылдап турда съезд эгелээн, оларның аразынга карышкак бодалдар турза-даа, политиктиг төрүлдээге чедир хөрлээлевээн».

57 делегат келген. Съезд сорук кириишкинниг ажыттынган. Делегаттар «Интернационалды» ырлаан. Чажыт байдалдыг болуруун бодаап, хуралдаарын улуг далган склады чеди

ТАЛАНТЫЛЫГЛАРНЫ ЧАЛАП ТУР

Бо чылын Москваның Б. В. Щукин аттыг театр училищезининг актёр салбырынга талантылыг болүк студентилерни (тыва националдыг) өөредип чорудар деп турар. Ук училищеның дугайында элээн хөй аныяктар бистиң редакцияластан айтырып, сонуургал турар. Ынчангаш училищеның проректору, профессор И. А. Лилееваның ол училищеның дугайында түүлүп пэрладывыс.

Күрүненің Евгений Вахтангов аттыг академиктиг театрының чанында Б. В. Щукин аттыг театр училищезин — чурттуң хоочун дээди өөредилге черлериниң бирозун. Эң баштай аңаа студия турган. Ол студияның баштайгы доозукчуларындан театр организастаап, ооруу ону Е. Вахтанговтуң ады-биле адавышаан, күрүненің академиктиг театры кылдыр эде организастаан.

Совет театр уран түүлүн хөгжүдер талазы-биле ачылавышалыг болганы дээш, ол театрның коллективи Ленин болган Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнери-биле шаңнаткан. Училищеңиң башкыларының колдуу-ла театрның сураглыг артистери.

1922 чылда Е. Б. Вахтанговтуң мөзээнинің соонда эгелээш, училищеның ректорунга шылгараңгай режиссёр, башкы, театр талазы-биле теоретик, ССРЭ-ниң улустуң артизи, ССРЭ-ниң күрүне шаңналының лауреады, уран түүл эртемнериниң доктору, профессор Б. Е. Захова үзүктел чок ажылдап келген.

В. И. Ленинниң родзунуң кинога болган театрга баштайгы күүседикчизи, совет театрның хөгжүлдээи-биле сыры холбаалыг, ол-ла училищеңиң доозукчузу, ССРЭ-ниң улустуң артизи — Борис Васильевич Щукинниң ады-биле 1939 чылда ук училищени адаан.

Училище тургустунуп келген үезинің дургузунда 1500 актёрларны доостурган болган оларның хөй кезии чурттуң театрларында сурагжып, совет театрның база кинонуң улам хөгжүлдээн даэш үлүгхуузун киирип турарлар. Оларның чижээнге аңгы-аңгы салгалдарның артистерин хамаарыштырып болуп, көрүкчүлерниң үнелелии чаалап ап эгелээн. Арткан студиялардың доозукчулары төрээн черлеринде республика ужурдузалыг театрларда ажылдап турарлар.

Амгы үеде училищеге Кабардин национал студиязының студентилери өөренип турар.

РСФСР-ниң Культура министерствозу 1973—1974 өөредилге чылындан эгелеп бистиң училищевиске Тыва национал студиязының өөредилиниң дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ол студияның удуртуруп училищеге 15 чыл ажыр башкылап, актёрларын ийи орус, режиссёрларының үш курстарын доостурган, доцент Т. К. Коптева даандырган. Т. Коптева Молдав, Кумык национал студияларының студентилерин кижизидеринге база киржип турган.

Национал студияларга өөренириниң хуусаазы 5 чыл.

Училищеге кол кичээнгейни актёрнуң мергежилиниге угландырарындан аңгыда, аңаа дузалаар ужурлуг — үнүү чаңчыктырары, чүгаа культуразы, танцы, ритмика, сцена шимээшкини, акробатика болгаш ниити культурлуг деннелди бедидери даэш черге-лиг дузалал эртемнерни база хөй-биле өөренир.

Вахтанговтуң чагыгларын ёзугаар, Б. Щукин аттыг училище бодунуң студентилерин уран түүлүн өөрүшкүүт, байырланчыг, омак-сергек, чонга чедингир болур чоруунга кижизидип хандыкшыдыг турар.

«Революцияны кылып турар чон-биле кады чогаадып ажылдаар ужурлуг бис» деп, Вахтангов өөреникчилеринге чагыг чораан. Ол девизти бо хүннерде «Коммунизмни тургузуп турар чон-биле кады» деп чугаалап турар бис.

Училищеге киреринің экзаменнери июль 5-тен 16-га чедир Кызылга эртер. Экзаменнерни училищеның бодунуң башкылары хүлээп алыр. Киреринің күзээннериниң театр уран түүлүнүң талазы-биле нити билиин, салым-чаланының онзагайлап көөр. Ыр, танцы, уран номчулга, музыка шинээдиичели, этюдтар кылыры даэш өске-даа түүлдер маңаа кирер. Нити билиглерге экзаменнер даэш өөредилге черлериниге киреринің негелделерин ёзугаар эртер.

Талантылыг тыва аныяктарның бистин училищеңиң студентилери болуруп күзедивис.

АЖЫЛЫНГА МЕРГЕЖИЛДИГ

Мария Ефимовна Шутова Танды районнуң Бай-Хаакта амыдырал хандырылга комбинадының баш таарыыр черинде ам сес чыл ажылдап турар. Ооң аңаа идепкейлиг ажылын хүндүлеп бижиктер-биле хөй удаа демделээн. Баш таарыыр черге барган кижилер Мария Ефимовнага таартып алыр кижи мен дээш, маңап олургулаптар-даа таварылгалар бар, чүге дээрге ажылынга ооң мергежилдиин кижи бүрүзү билир. **Чуруктa** — М. Е. Шутова ажыл үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ШКОЛАВЫС БЕЛЕН, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Кара-Хаак сес чыл школазының чаа өөредилге чылынга белеткели барык доозулган. Школаның, интернаттарның, столованың, хеп чүүр черниң иштин шуптузун чугайлаш, дозулаан, класстарга парталар, столлар, сандайлар, самбыралар өөреникчилеринин назы-хар аайы-биле бүрүн четчелеттинген.

Школа сентелгезинге ол школаның техниктиг ажылдакчылары ам идепкейлиг киришкен. Шүдүрүү болгаш организастыг ажылдың түңнелиниге бистин школавыс чаа өөредилге чылынга белен болган.

Ынчалза-даа мында сес чыл школазын ортумак школаже шилчидер даэш, ооң материалдыг баазазын белеткеп, өртөөн чылын-на немелде класстар түүп эгелээн чүве. Оны «Тыва көдээ түлүг» трестиң № 62 көжүп чоруур механизастаан колонназы (начальнигы И. А. Ерохин) кылып турар. Баштайгы даэрезинге тудугжулар шору ажылдап, класстарның ханаларын тургузуп, даэвирин салыпкан. А сөөлгү үезинде 4—5 кижи хүннүң эвээш кезиниге ажылдап, хөй кезиниге көзердеп олуруп турар.

Мында хевээр турар болза, бо түүгүт чаа өөредилге чылынга ажыглалга кирбес хире. Ада-иелерниң, 9-ку классчыларның болгаш совхоздуң хөй-ниитизининг мурнунга: «Каяа өөренирил» деп айтырыг база катап туруп кээри чайлаш чок апарган.

Кызылдың горооно эргелекчизи аш З. Ф. Борисова болгаш механизастаттынган колоннаның начальнигы аш И. А. Ерохин бо дугайында чүнү бодап турар ирги?

З. БУРУННЕЙ.

Репертуарлыг булуң

ХАРАГАН БАЖЫНЫҢ ХАЙЫРЛАЛЫ

Районнуң белеткелдер конторазынга бир кырган ийи шоодайда долдур дыгып каан дүк дужаап чедип келген.

— Оо! Күжүр кырганны. Чоңдан дүк хүлээп албайн турар силер даэш, девин чаа-ла хемчег алдыртып турдувус. Дүк деп чүве бо болбас ийикпе. Артында-ла кургаг дивес сен бе. Оолдарын азы уругларын хойжу бригадаларда ажылдап турар боор аа, кырган,—деп белеткелдер конторазының ажылдакчызы өөрүп чугаалаан.

— Хой ажылында уругларым-даа чок ийин. Бир эвес орта ажылдап турганнар болза, та канчаптар ыйнаан мен.

— Кайлайынар кыргылда пунктузунда боор аа?

— Шупту-ла чүве ыңдыг эвес ийин, дарга.

— Ынчаарга мынча хөй дүктү канчап, кайын тып алганыңар ол?

— Бистиң колхозтуң төп кыргылда пунктузун суур чанында, мунгаш хараганнар аразында оймалыкта кылып каан. Хамык хойларны ынаар сүрерге, хараганнар баштары ак анчек-биле дөмей болур чүве-ле болгай. Оон артен, кежээ чыып алдым.

— Оо, тас-тыр, кырган. Алынарны кайызы даэр ирги?

— Мээң адымга эвес, а колхозтуң адынга квитанциязын бижип каап көрүнерем.

— Орта сен бе? Мынча хөй акшаны анаа-ла колхозка берип каарың ол бе? Оон орнунга үлежип алзывысса?

— Бодап көрүнерем. Күрүне бистерге — кырганнарга пенсияны берип, силерге акша-шалыны төлеп турар-дыр. Бистер күрүненің байдаан харагап баштарынга чашканнап, үлежип турарывыска чүү болгу дег-дир?

— Шын, шын, кырган — деп чадаарда чугаалаза-даа, дүк хүлээп алыкчызының арны, чедир бышкан помидор дег, мичийтир кызып келген.

З. МОНГУШ.

ОЗАЛДААН ДАРГА

Кыргылда пунктузу. Ыыт-шимээн-даа чок, ыржым-на чүве. Ында чүгле даянгыыштыг таннывл ирей көстүп орар. Ходуш дарга девидеп халып келир.

Ходуш: (таннывлдың мурнунга баргаш, шугулдап алгырар). Маңаа кыргыыр даэш Очурнуң бир кодан хою кайы?

Таңнывл: Көрбедим...

Ходуш: Көрбедим деп чүү чүвел? Таннывл кижи чүве көрбеске, кыш көөр ужурлуг чүвел?

Таңнывл: Мен-даа хүлээлгем ак сеткилдиг күүседип тур мен, бригадир. Кыргылда пунктузу чүм бүдүп турү ышкажыл.

Ходуш: Че, ыңдыг силер ийин, кырган. Маргыжып, сөс үнүрер даэнидерде чүгле дылынар кызаннаар. Очурнуң кыргыдар даэш хою кайда барды? Хамык кыргыкчылар кайыл?

Таңнывл: (шала хүлүмзүрүп). Хой кыргылдазының бо кончуг хайныышкынныг үезинде силер ышкаш, суурга барып аян-таалел олурар кижи кайда боор. Дүүн суурже эрте-ле кирдинер. Ам база дүүште чедип келдиңер. Очурнуң хоюн дем-не кыргып доозуптувус. Ол чаагай үүлени бүдүреринге чүгле силер киришпейн бардынар. Дем маңаа улус база чорду.

Ходуш: (шала чымчак). Хөөкүй кырганымны, буянныг чүвемни! Чүү улус чорду, дүрген чугаалай каавыдам.

Таңнывл: Социалистиг чарыш салып, чаржып турар Маадыр-оол Шоваалаңның удуртканы ийи дүгаар хойжу бригаланың кежигүннери — чээрби хире кижи келгеш, боттарының арга-дүржүлгазын айытпышаан, кодан хойну демниг күш-биле кыргаап бардылар.

Ходуш: (сүртеп) Мээң дугайымда айтырдылар бе?

Таңнывл: Ходуш бригадирнин бажы аарыр хооһузу кирип турар эвес ыйнаан дишкеш. каттыржып каар-ла улус болду.

Ходуш: Чүвенин хевирин билип каапканнар-дыр. Ынчалза «чунар-бажыңнаарым» ол-дур.

Таңнывл: Ынчаар «чунар-бажыңнаары» база ажыктыг чүве болдур ийин.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ЧАГАА

Чарлакчы чагаа тудуп алган сценага үнүп кээр. (Көрүкчүлерже мөгейгеш, чугаалаар):

— Хүндүлүг көрүкчүлер! Чагаа келген даэрге, ону алыр даэш бичии саадай бердим, буруудатпайн көрүнер. Бүзүревес болзуңараа номчуп берейн. (Номчуур).

«Эргим, Монгуш! Сагыштаа чок уттупкан-даа болзумза, часкы кыргылданың үезинде сени сактып келдим, таныш. Сен кыргылда пунктуларын эргий концерт үндүрүп чоруп турар кижи болгай сен. Сээн дузаң эргежок чугула апарды. Ыяап дузалап көр. Сен ону шыдаар сен.

Чүвенің ужуру мындыг. Сарлык дүгү хоорайда капчаар-даа аажок үнелиг болгаш ховар. Ооң баш дүгүнге немей «хөпээнчигеш»— шиңнөн кылып турар. Аргалыг болза ийи-даа шоодайдан тып көр. Суук, таагы чок өшкү дүгү-даа болза ажыр-бас дээр-дир. Кандыг-даа оңвүү хамаан чок, бистиң мында будуп турар. Сергелериң сегели-даа болза ажырбас. Дүк даэш түлүктээн үеде тыппас болза, орайтаар дээр-дир. Капчаплаа, турган болза тываның кызыдың көр, кайгамчыктыг, эзирим, эниям, эргимдэм. Ошкадым. Адрезимни эргеп чайып ресторанга олура чугаалаан мен. Ажыл чок хевээр мен.

Ай-хүн хереллиин—Аня»

— Артында-ла эзирге, эниш ышкажыл мен. Эрткен чайын мени көпеек чок кылдыр кактаан кыс ол-ла-дыр. Ол төөгү ам датыннавас.

ГАЗТАН КИЧЭЭНИҢЕР

Газ — оттулар . түүлдүң таварымчалыг хевири-даа болза, айыылдыг бүдүмел. Ону ажыглаарда кичээнгейлиг болуруң эки билири чугула.

Чүве хөрексевес чамдык кижилер газ приборларын ажыглаарының дүрүмүн каржыы-биле үреп турар. Ындыг таварылгалар айыылдыг уржуктарга чедирер. Чамдык улустуң харыысалга чок чоруу, чоок-кавы кижилерге каңы хире айыылды таварыштырып болуруп билзе чогуур.

Бо чылдың май 28-те Кызылдың Гагарин кудумчузунда № 6 бажыңның 8 дугаар квартиразында чурттакчы Н. Н. Логиновның газ плитазынга чалбыды ооскэн. Чүл дизе Логиновалың ашаазызирик тура газты кывыскаш, плитага мүнүүт каструльду тип каан. Оозу сооллур хаңыгаш орттенип эгелээн. Өртенген чыгты кожалары эскерип каап озал-оңдак чайладыр түскай кижилерни келдирткен. Кожаларының серемчиледдиг чоруунуң ачызында өрт аймыы ыңчаар чайлаан.

Бо таварылгада ооске-даа айыыл үнүп болуур турган. Кастрюльда муң хайның тура ашкаш, хыш турган газты өжүрүштүп болур. А газ бажың иштинге тарай бээр. Ооң соонда электроплитка ажылдадыр азы от шаңар билек, чок болза холодильник автоматтыг ажылдай берген үеде частыышкын үнүп болуур турган.

Агаар-биле холушкан газ айыылдыг частыышкын үндүрүп болурун хамаатылар утпадар. Чаңгыс-ла кижиниң частырыы он-он кижиниң амы-тыынына халапты таварыштырып болдур!

В. ГАРМАШОВА,
«Тувгаз» эргелелиниң техкабинет эргелекчизи.

ХАНДЫР ӨӨРЕНИР

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Чурулга академиязының шуткуур-сиилбир уран түүлдериниң теория болган төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчыларының семинар-хуралы болган. Ук хуралга «ССРЭ-ниң улустарының уран түүлүн өөренип көөрүнүң чугула айтырыгларын» чугаалашкан. Москваның, Ленинградтың база эвилелдешкен республикаларның 46 эртемденнери аңаа киришкен. 27 кижи тус-тус илеткелдерни кылгылаан. Оларның хөй нуруузу-ла эртеминиң кандидаттары, докторлары болду. Мен аңаа «Кайгамчык шевер Хертек Тойбу-Хааның ажыл, амыдыралы болган чогаадыкчы ажылы» деп илеткелди кылдым.

Уран түүл эртеминиң кандидады, ол-ла институттуң эртем ажылдакчызы Светлана Михайловна Червонная Тойбу-Хаа дугайында илеткелге холбаштыр сапал бергеш, үнелеп демделээн.

Тыванын уран шеверлериниң алдар ады бүгү Совет Эвилелинде эвес, делегейниң ырак-узак чурттарында база чураглыг апаргап. Ол хиреде ол салым-чаланыг шевер кижилерниң дугайында мынчага дээр чаңгыс ном бээп үнмээн, оларның ажылдарын суртаалдап пептередир дугайынче сагыш салдынмаан. 1970 чылда Черзи Монгуштуң дугайында тускай илеткелди Москвада Чоон-чүк улустарының уран түүл музейинин эртем конференциязынга база кылган турган. Ынчан ону эртемденнер база мактап, ол ажылды тускай ном кылдыр үндүрерин сүмелээн. Ам үш чыл эртип тур.

Черзи Монгуш, салымныг шевер Норбу, Күрүненің Репин аттыг шаңналының лауреады Хертек Сетбеевич Мижит-Доржу, олар бүгүн бистиң аравыста чок. Ол биче сеткилдиг, кайгамчык шеверлериниң ажылдарын улам хандыр өөренир, суртаалдаар ужурлуг бис. Ук хуралдың ажылының кол утказы шак ыңдыг болду.

КЕНИН-ЛОПСАН,
Алдан-Маадыр аттыг чурттынчилел музейинин эртем ажылдакчызы.

ШКОЛАЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Тээли суурнуң бирги чери даэш баскетбол маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа район төвүнүң шилиндек командалары киришкен. Тээли ортумак школазының баскетболистери тиилээн.

И. СЕДИП-ООЛ.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ЧЕТТИРДИМ

Кызылдың пассажирлер автотранспорт будүрүлгезинин чолаачызы Юрий Алексеевич Чихачев мени спортка хандыкшыдып, бокска өөреткен. Ол менээ шын өрүктү айтып берген. Спорт мени бергелерге торулбас, эрес чоруткa кижизиткен.

Ам шериг албанында мен. Маңаа келгеш, каш үнаа маргылдааларга кириштим, шуптузунга шаңналдыг черлерни эзледим. Бо чедиишкинни тренерим Юрий Алексеевичиннің кызымак ажылының түңнели кылдыр санап, аңаа чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенинин сөстерин солун дамчыштыр илереп болаан мен.

Юрий Алексеевич талантылыг дыка хөй боксерларны кижизиткен өстүрген. Оларга спорт мастерлеринге кандидаттар Борис Байыр-оол, Валерий Байыр-оол, Василий Белек болган өскелер-даа хамаарыр.

Л. ДУГУР-ООЛ,
спорт мастеринге кандидат.

ЗОНА МАРГЫЛДААЗЫ

Элээди оолдарның аразында футбол талазы-биле Россия Федерациязының бирги чери даэш зона маргылдаазы Кызылдың «Совет Тываның 5 чылы» стадионунда уламчылап турар.

Эдлчеглиг оюнда Бурят, Якут АССР-лерниң школачылары ужурашкан. Тиилелгени чедип алыр даэш кайы-даа команданың ойнакчылары кызымак ойнаан. Бир эвес якуттар удуп алыр болза маргылдааның түрнир таблицазын баштай бээрлер. Ынчалза-даа сан 1:1 болуп, хайымнашкан. Оон соонда Тыва АССР-ниң аныяк футболистери-биле Иркутск областың школачылары ужурашкан. Шалдуң эдлери кошкак ойнап, боттарының хаалгазынче дерт санны кииртип, аалчыларга уттурган.

Июнь 24-те стадионга Чита областың телээлери-биле Бурят АССР-ниң аныяк футболистери-биле Ирбитскиниң школачылары ойнаан. Ынчалза-даа дүргени секундада 5—9 метр, барыын районнарга 10—14 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы 22—26 градус изиир.

Кызылга булуттаар, кезек-кезек чаъс чаар, дидимирээр чадавас. Хаттың дүргени секундада 5—9 метр чедер. Агаарның температуразы 23—25 градус изиг болур.

«ХОВАР ТАВАРЫЛГА»

Совхозтуң төп кыргылда пунктузу дыка делгем девискээрлиг. Ооң бир чартында кодан хойларны кыргып, а өске талазында дүктү удур пресстеп турар. Кыргаан дүктү киптерге дыгаап, пресстээр черже аппарып турган.

«Па, бо кандыг конгуг аар кивил? Канчаар-даа тырыш каан дүк мындыг аар болбас чүве» дижип, дүк чүдүрүп турган оолдар алгыржы бергеннер. Оолдарның ол чугаазын дыңнаап, пункт эргелекчизи оларны далаштырып чугаалаан:

— Тырыш каан дүк аар болбайн канчаар. Ол киптерни школачылар девин чаа тырылда пунктузунда чоруп тур» деп хана солундан илереэни мындыг:

Хачылар тидидикчизи Чалзың арагалап алгап, хой кыргыкчыларындан чаштыныш, шала тырып каан кижиптинге удуй берген. Ол үеде школачы оолдар ол киптерни тырып каапкан болган. Оон соопда чүү болганы билдингир боор.

А Чалзыпка ол чоруу даэш дүнгулда бергенни бижээн дужаал алаан үр турган чүве, оон артык уттундурбас чүве — оон Кипке-Ижээр деп школазының пептерээни болдур ийин.

В. СЕРЕН-ООЛ.

БАЙЫРЛЫГ КЕЖЭЭ

Бора-Тайга суурнуң чурттакчылары клубунга уруу-суурукталп кээп-ле турган. Удаваанда ооң олуттарын чыыллааннар бүрүн эзлепкен. Ында ортумак школаның өөредилгө эргелекчизи Момбужай Ондар суурнуң чурттакчызы Х. Д. Ондарның «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты алганынга турескаактаан байырлыг хуралды эжыттаан. Дараазында СЭКП Чоон-Хемчик райкомунуң секретары Т. Ш. Сарыглага сөс берген.

Ол бир уругну божаан болган кижизиткен Хоор Дагбаевнага «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты тывыспышаан оңуу, «Маадыр ие» орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын илеткелчи номчуурга чыыланнар дидимиттинг адып часкап уткааннар. СЭКП райкомунуң болган ажылчы чоннар депутаттарының район Советиниң күүсеткен комитединиң даскаанын ёзугаар эш Сарыглар чазактың бедик шаңналын Хоор Дагбаевнага тыыскан. Хөй уругдуг ие хавыяаны ап турда хөгжүм үнү, адыш часкаашкыны, дидимирел турган.

Ук хуралга сөглеп четпес өөрүшкүүнүн сөстерин Маадыр-ие чугаалаан:

— Эргим, эштер! Ие, чаш даэш хүн бүрү сагыш салыш турар Совет чазаамга. Коммунистиг партиямга өөрүп четтиргенимни катар-катап илередип тур мен. Хөй уругларлыг ог-бүдеже бистиң күрүневис улуг кичээнгейни салын, материалдыг болган моральдыг дузаламчыны үргүлчү чедирип турар. Ынчангаш ада-иениң мурнунда ажы-толду культуразы аалы-чаңга өөредир, коммунизмниң төрээнге бердиниген, төлептиг кижилер кылдыр кижизидер харыысалгалыг, улуг соругга салдынып турарын билир бис. Уругларның ачазы Маржымал Очурович-биле оларның кижизидилгези, ыяшгыя өөредилгези, ыяшгыя өөредилгези даэш школа-биле үргүлүү харылзааны түдүп турар бис.

Чаңгыс чер чурттуунуң бедик атты ап, улуг хавыяа-биле шаңнатканынга байыр чедирип, ол хуралга башкылар, салбырның удуртур ажылдакчылары болгаш чурттакчылары ийдирге удаараа кээп, чылыг сөстерин чугаалап тургавнар.

«Ленин алдарыг» орденниг I, II, III чергелериниң база «Ленин медалы» медальдың I, II чергелериниң адилекчизи «Маадыр-ие» Хоор Дагбаевна хөй уругларны өстүрүп кижизидери-биле чергелептир, бүдүрүлгеге үзүктел чок ажылдап келген. Ол ам Бора-Тайга школазында аштакчылап ажылдап турар. Ооң ажыл стажы 20 чыл ашкан. ажылга шудурег, кыыкмаккай чоруу даэш каш удаа шаңнал-мактадыг ап келген. Хоор Дагбаевна ам школавың ажымачынар коллективиниң мурнакчыларының бирээзи.

Саара МОНГУШ.

телевидение

ИЮНЬ 27-ДЕ

МОСКВАДАН

18.00 — Информастыг программа. Эш Л. И. Брежневтиң АКШ-ка чоруанының дугайы. Эш Л. И. Брежневтиң Францияга чоруанының дугайы.

КЫЗЫЛДАН

19.10 — Телемедээлер. 19.10 —Фильмни уруглаарга. «Калиф-шиден» фильм-тоол. 20.20 — «Нитилел амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 20.45 — Кыска метражтыг фильм. 20.55 — Телемедээлер. 21.10 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.15 — Оңгут телеөөргүзүг. «Жильбер Беко ырлап тур». 22.00—«Ye». Информастыг программа. Эш Л. И. Брежневтиң Францияга чоруанының дугайы. Эш Л. И. Брежневтиң АКШ-ка чоруанының дугайы. Эш Л. И. Брежневтиң Францияга чоруанының дугайы. 23.00—01.00 —Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Шахтёр» (Донецк) — «Заря» (Ворошиловград).

Агаар

Бөгүн республикага булуттаар, кезек-кезек сугтуг чаъс чаан, дидимирээр. Барыын угланыышкынынг хаттың 23—25 градус изиг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНОТЕАТРААРДА

ИЮНЬ 27-ДЕ

«НАШ ФРАЛ»: «Беднин халымыр эрге даэш» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кижиниң салым-чолу» 15.00, «Шак бо кайгамчык оол», 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мында даң халалары ыржым» (2 серия-зы катай) 17.00, 20.15 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Семург» 9.00, 10.40, 12.40, 14.40, «Чүге дизе олар боттарынга ыңактарга» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Арбат-биле Бубалинас кудумчуларының белдиринде» 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000 Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизининг 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизининг 37-13, культура киллизининг 23-54, көзээ ажылагый киллизининг 21-47, үлетпүр киллизининг 22-64, чагаа киллизиңиң 41-27, информация база совет гургузуг киллизининг 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче көлгээр.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 15453 Чагыг № 1730.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үнүгүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле аргелелиниң типографиязы. (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчуу бажың № 96, ВС—00858)